

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Ф А Р И Н Н И К В А С И Л Ь І В А Н О В И Ч

УДК 343.132

**ТЕОРЕТИЧНІ, ПРАВОВІ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ
ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук**

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Погорецький Микола Анатолійович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, завідувач
кафедри правосуддя

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
заслужений юрист України
Нор Василь Тимофійович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри кримінального процесу
та криміналістики юридичного факультету

доктор юридичних наук, професор
Лобойко Леонід Миколайович,
суддя Верховного Суду

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України
Шило Ольга Георгіївна,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри кримінального процесу та
оперативно-розшукової діяльності

Захист відбудеться «12» березня 2018 р. о 12 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.05 Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 253.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зал № 12.

Автореферат розісланий «08» лютого 2018 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Н.П. Сиза

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. В сучасних умовах розбудови правової держави в Україні проблема охорони прав, свобод та законних інтересів людини визначає вектор розвитку глобалізаційних процесів, спрямованих на гуманізацію і демократизацію життєдіяльності українського суспільства, що викликає необхідність концептуальної зміни законодавства, його гармонізацію з європейськими стандартами у галузі прав людини та здійснення правосуддя, створення належного правового забезпечення процесу інтеграції нашої держави до європейського простору.

Однією із умов євроінтеграції України є адаптація вітчизняного кримінального процесуального законодавства до вимог Європейського Союзу, відповідно до яких застосування будь-якого державного примусу і, особливо кримінального процесуального, має відповідати вимозі пропорційності, обґрунтованості втручання до сфери прав людини та необхідності в демократичному суспільстві.

Європейським судом з прав людини неодноразово зверталася увага на недотримання Україною відповідних вимог під час застосування заходів кримінального процесуального примусу через недосконалість і архаїчність положень КПК України 1960 р., більшість з яких ґрунтувалися на радянській ідеології та інквізиційній доктрині кримінального процесу. Це зумовило прийняття нового КПК України, який концептуально змінив правозастосовну практику в аспекті забезпечення прав, свобод та інтересів людини, насамперед, через запровадження інституту заходів забезпечення кримінального провадження.

Водночас п'ятирічний досвід застосування заходів забезпечення кримінального провадження свідчить про недосконалість правової регламентації цього інституту, відсутність ефективних механізмів їх реалізації, що в цілому створює підґрунтя для невірної тлумачення законодавчих приписів і формування неоднозначної правозастосовної практики.

Недосить послідовними виглядають і кроки законодавця, якими регламентовано превентивне затримання без рішення суду та неможливість альтернативного застосування інших запобіжних заходів (окрім тримання під вартою) за вчинення окремих видів злочинів. До того ж поспішні й безсистемні реформаторські дії знизили якість кримінального процесуального закону, заповнили його суперечливими концептами та юридичними фікціями. Лише впродовж 2014–2017 років 55 законами, тобто ледь не щомісячно, до КПК України вносилися зміни і доповнення. Так, до ст. 170 КПК України («Накладення арешту на майно») зміни вносилися 4 рази та двічі повністю змінювалася редакція норми. Проте, стабільність кримінального процесуального закону прямо пропорційна його якості, що, своєю чергою, є складовою належної правової процедури, дотримання якої уперше на рівні національного закону визнане одним із завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України).

Статистичні дані Державної судової адміністрації України свідчать про абсолютну підтримку судового корпусу в задоволенні вимог сторони обвинувачення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (у 2013 р. задоволено 86,8 % із 338,8 тис. розглянутих клопотань, у 2014 р. – 85,9 % із 346 тис., у 2015 р. – 84,7 % з 392,6 тис., у 2016 р. – 82,7 % з 399,3 тис., у першому півріччі 2017 р. – 82,9 % з 234,8 тис.), разом з тим результати проведеного аналізу матеріалів

правозастосовчої практики вказують на те, що виключне право держави на примус не в усіх випадках застосовується відповідно до вимог КПК України й з урахуванням міжнародних стандартів і належних наукових розробок з цих питань. Науково-теоретичним підґрунтям дослідження є праці Ю. П. Аленіна, Г. П. Власової, В. І. Галагана, Н. В. Глинської, І. В. Гловюк, В. Г. Гончаренка, В. О. Гринюка, Ю. М. Грошевого, З. З. Зінатулліна, В. С. Зеленецького, О. В. Капліної, В. М. Корнукова, О. П. Кучинської, Л. М. Лобойка, Є. Д. Лук'янчикова, В. Т. Маляренка, О. Р. Михайленка, М. М. Михеєнка, В. В. Назарова, В.Т. Нора, М. А. Погорецького, В.О. Попелюшка, Д. Б. Сергєєвої, С. М. Смокова, О. Ю. Татарова, В. М. Тertiшника, Л. Д. Удалової, С. С. Чернявського, О. Г. Шило, М. Є. Шумила, М. С. Цуцкірідзе, О. Г. Яновської, О. О. Юхна та інших учених, в яких досліджувалися питання правової природи, підстав і порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження, та зокрема, дисертації вітчизняних правників: В. Г. Клочкова (1998 р.), Ю. В. Донченко (2003 р.), Т. В. Данченко (2007 р.), О. І. Тищенко (2007 р.), О. С. Мазур (2008 р.), А. К. Чернова (2009 р.), А. В. Захарко (2010 р.), О. В. Верхогляд-Герасименко (2011 р.), А.-М. Ю. Ангеленюк (2012 р.), О. М. Коріняк (2012 р.), І. В. Тарасової (2012 р.), Д. А. Чухраєва (2012 р.), С. В. Завади (2014 р.), Л. М. Бабіч (2014 р.), А. Ф. Безрукової (2014 р.), К. Д. Волкова (2015 р.), М. І. Дерев'яно (2015 р.), А. М. Мельник (2015 р.), Ю. Д. Москалюк (2015 р.), А. Е. Руденко (2015 р.), О. Н. Агакерімова (2016 р.), О. В. Сівак (2016 р.), О. В. Шульги (2016 р.), К. К. Білецької (2017 р.), М. В. Лепей (2017 р.), А. М. Мартинціва (2017 р.), А. В. Чуб (2017 р.) та інших, присвячені безпосередньо питанням застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Незважаючи на особливу увагу наукової спільноти до цієї проблеми, вона наразі залишається однією з найбільш дискусійних, а з урахуванням новизни багатьох з передбачених чинним законодавством заходів забезпечення кримінального провадження – недостатньо розробленою. В умовах чинного законодавства та новітньої правозастосовної практики, яка має відповідати європейським стандартам захисту прав людини, виникає потреба перегляду багатьох сталих підходів до розуміння примусу в кримінальному процесі, впровадження сучасних механізмів гарантування прав учасників кримінального провадження, щодо яких обираються такі заходи.

Зазначене обумовлює необхідність комплексного аналізу законодавчої моделі та практики застосування цих заходів, виявлення недоліків їх чинного правового регулювання, дефектів і помилок правозастосовної практики, чинників, які їх детермінують, наукового обґрунтування пропозицій стосовно внесення змін до КПК України для деталізації та алгоритмізації процедури їх застосування, що сприятиме захисту прав і свобод людини, мінімізації випадків їх порушення під час кримінального провадження з метою розробки авторської концепції заходів забезпечення кримінального провадження.

Наведені обставини зумовили актуальність комплексного наукового дослідження теоретичних, правових і праксеологічних проблем застосування заходів забезпечення кримінального провадження та вибір теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015 р., Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015, Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р. Обраний напрям дослідження узгоджується з положеннями Концепції реформування кримінальної юстиції в Україні, затвердженої Указом Президента України 08 квітня 2008 р. № 311/2008.

Тему дисертації затверджено Вченою радою юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка 27 червня 2014 р. (протокол № 8) та уточнено 15 вересня 2017 р. (протокол № 1), а також схвалено Координаційним бюро Національної академії правових наук України.

Мета і задачі дослідження. *Метою* дослідження є розробка концепції заходів забезпечення кримінального провадження на основі комплексного аналізу теоретичних, правових і праксеологічних проблем їх правового регулювання та застосування.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі дослідницькі *задачі*:

- встановити місце та сутність заходів забезпечення кримінального провадження у системі кримінальної юстиції, їх співвідношення із заходами кримінального процесуального примусу, розкрити іманентні ознаки заходів забезпечення кримінального провадження, на підставі чого надати авторське визначення заходів забезпечення й запропонувати авторську концепцію заходів забезпечення кримінального провадження;

- виокремити та розкрити загальні правила (гарантії правомірності) застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

- розкрити особливості застосування заходів процесуального примусу у європейських країнах, США, пострадянських країнах, а також на основі міжнародно-правових актів і практики ЄСПЛ встановити та охарактеризувати ключові міжнародні стандарти застосування заходів забезпечення кримінального провадження з метою виявлення найбільш ефективних інститутів і впровадження їх у вітчизняне законодавство;

- визначити напрями удосконалення порядку застосування заходів процесуального примусу, пов'язаних із забезпеченням необхідної поведінки учасників кримінального провадження (виклику слідчим, прокурором, судового виклику, накладення грошового стягнення, відсторонення від посади, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом);

- окреслити шляхи оптимізації кримінальної процесуальної діяльності під час застосування тимчасового доступу до речей і документів, тимчасового вилучення майна та накладення арешту на майно;

- сформулювати концептуальне бачення шляхів подальшої оптимізації кримінальної процесуальної регламентації затримання особи;

- розробити механізм застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою як виняткового запобіжного заходу;

- виробити науково-практичні пропозиції щодо удосконалення порядку застосування домашнього арешту;
- розробити пропозиції, спрямовані на удосконалення процедури застосування неізоляційних запобіжних заходів;
- розкрити теоретико-правові проблеми здійснення відомчого контролю при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження та запропонувати шляхи їх вирішення;
- визначити алгоритм реалізації прокурорського нагляду при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження;
- окреслити проблемні питання реалізації повноважень суду щодо захисту прав людини при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження та запропонувати шляхи їх вирішення;
- виробити пропозиції, спрямовані на удосконалення норм чинного законодавства України щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Об'єкт дослідження – правові відносини, що виникають при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження.

Предмет дослідження – теоретичні, правові та праксеологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України.

Методи дослідження. Методи обрані, виходячи з поставлених у дослідженні мети і задач, з урахуванням його об'єкта та предмета. У процесі дослідження комплексно використано загальнонаукові та спеціальні методи юридичної науки, зокрема: *історико-правовий* – при дослідженні генези розвитку теоретичних уявлень і нормативного регулювання заходів забезпечення кримінального провадження (підрозділи 1.1, 3.2.2, 3.2.3, 4.3.2); *порівняльно-правовий* – при розгляді можливостей впровадження зарубіжного досвіду у вітчизняне правове поле (підрозділи 1.1, 1.3, 3.2.3); *моделювання* – при формулюванні висновків до розділів, а також пропозицій щодо удосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування (розділи 1–4); *системно-структурний* – при розгляді сутності досліджуваних категорій і правових явищ, сутності, значення і співвідношення заходів забезпечення кримінального провадження з іншими категоріями кримінального процесуального права (підрозділи 1.1, 1.2, 3.1); *статистичний* – при узагальненні науково важливих результатів, отриманих у процесі вивчення статистичних звітів і опрацюванні емпіричного матеріалу (розділи 1–4); *соціологічний* (анкетування, інтерв'ювання, опитування) – при вивченні думки вчених і практиків, з'ясуванні рівня соціальної ефективності застосування заходів забезпечення кримінального провадження (розділи 1–4).

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали вивчення понад 1,1 тис. кримінальних проваджень (які перебували у провадженні слідчих ОВС та НП України протягом 2012–2017 рр.); зведені дані анкетування 785 слідчих, керівників органів досудового розслідування, прокурорів та адвокатів усіх регіонів України; державна та відомча статистична звітність різних періодів; слідча та судова практика, у тому числі ЄСПЛ; аналітичні дані МВС України, НП України, ГПУ, Вищого спеціалізованого суду

України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Державної судової адміністрації України, а також результати безпосереднього ознайомлення автора з діяльністю органів досудового розслідування Російської Федерації, Молдови, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан. Також використано власний досвід дисертанта, набутий під час роботи в органах досудового розслідування, адвокатурі та суді.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні, після прийняття КПК України 2012 р., комплексним монографічним дослідженням, у якому на основі положень теорії кримінального процесу, узагальнення слідчої та судової практики розроблено сучасну концепцію застосування заходів забезпечення кримінального провадження з урахуванням необхідності гармонізації кримінального процесуального законодавства з європейськими стандартами у галузі прав людини та здійснення правосуддя. Зокрема:

вперше:

– на основі аналізу іманентних ознак сформульовано визначення заходів забезпечення кримінального провадження, під якими пропонується розуміти передбачені КПК України індивідуально визначені заходи, спрямовані на забезпечення дієвості кримінального провадження, які застосовуються щодо конкретної особи і пов'язані з покладенням на неї певних обов'язків та обмеженням її прав і свобод;

– з'ясовано співвідношення понять «застосування запобіжного заходу» та «обрання запобіжного заходу» як цілого та частини, що має важливе значення для вирішення спірних питань правозастосування. Обґрунтовано, що поняття «застосування» у вказаному контексті є більш широким за змістом ніж «обрання» та охоплює всі етапи реалізації запобіжного заходу від його ініціювання й до скасування. Такий підхід надає можливість використовувати всі положення КПК України, які стосуються застосування запобіжного заходу, до порядку його обрання;

– запропоновано розглядати заходи забезпечення кримінального провадження як правовий інститут, що становить сукупність відносно відособлених норм, що регулюють взаємозалежні відносини, пов'язані із забезпеченням кримінального провадження шляхом регламентації умов, підстав і процедури їх застосування, кола учасників та особливостей їх правового статусу, а також відповідальності за порушення встановленої процедури та покладених на них процесуальних обов'язків;

– обґрунтовано, що загальний перелік заходів забезпечення кримінального провадження, визначений у ст. 131 КПК України, є вичерпним і призначений для застосування під час здійснення кримінального провадження у його ординарній процедурі; водночас диференційовані (особливі) порядки кримінального провадження передбачають можливість застосування спеціальних запобіжних заходів;

– доведено, що процесуальні обов'язки до підозрюваного не можуть застосовуватися окремо від неізоляційного запобіжного заходу (особистого зобов'язання, особистої поруки чи застави), оскільки саме дотримання таких обов'язків є сутнісним компонентом нормативного змісту відповідного запобіжного заходу;

– науково аргументовано, що вилучені на виконання ухвали слідчого судді, суду речі та документи, після закінчення строку дії такої ухвали, вважаються тимчасово

вилученим майном, у зв'язку з чим слідчий, прокурор зобов'язані вчинити юридично значущі дії, що визначають правовий режим такого майна, а саме – повернути його володільцю або звернутись до суду з клопотанням про накладення арешту;

– аргументується доцільність впровадження у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство нових заходів забезпечення кримінального провадження, таких як: «розшук свідка, потерпілого, цивільного відповідача, які не з'являються без поважної причини та місцезнаходження яких невідоме», «доставлення», «проведення перевірок та ревізій»;

– з метою уникнення неоднозначного розуміння понять «безпосередності» та «щойності» у контексті нормативного змісту ст. 208 КПК України запропоновано регламентувати просторо-часові параметри правомірності здійснення затримання особи, зокрема, якщо з моменту вчинення злочину (а у випадку злочину, вчиненого в умовах неочевидності, – з моменту його виявлення) і до моменту фактичного затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, пройшло не більше 6 годин;

– доведено необхідність запровадження механізмів автоматизованого отримання інформації на підставі ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів у режимі «реального часу» шляхом віддаленого доступу через автоматизовані робочі місця з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем;

– з урахуванням міжнародних стандартів дотримання прав і свобод людини, обґрунтовано необхідність прийняття рішення про відсторонення від посади окремої категорії осіб саме слідчим суддею, судом (після надання відповідної згоди Президентом України – щодо осіб, які ним призначаються, чи Вищою радою правосуддя – щодо суддів);

удосконалено:

– систему іманентних ознак заходів забезпечення кримінального провадження, які відображають їх правову природу та дозволяють виокремити ці заходи із сукупності інших процесуальних дій;

– класифікацію заходів забезпечення кримінального провадження за критеріями, які найбільш повно характеризують усю процедуру їх реалізації, – від її початку (мета і підстави застосування), безпосереднє застосування (суб'єкти застосування, характер дії, режим обмеження прав) і завершення (строк дії, можливість його продовження та можливість оскарження);

– наукові підходи до характеристики загальних правил застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

– теоретичні напрацювання щодо оптимізації процесуального порядку затримання осіб у порядку ст. 208 КПК шляхом визначення чіткого строку, об'єктів і підстав його застосування;

– обґрунтування необхідності розширення повноважень керівника органу досудового розслідування для забезпечення недопущення порушень вимог законодавства слідчими;

– форми і методи прокурорського нагляду під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема щодо періодичності та строків

ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, вимог до вказівок прокурора;

дістали подальшого розвитку:

– наукові положення щодо розмежування понять «кримінальний процесуальний примус» і «примус у кримінальному провадженні», правова природа якого обумовлює віднесення до його змісту всіх видів впливу на учасників кримінального провадження, в результаті якого вони зобов'язані виконувати процесуальні обов'язки під загрозою застосування до них різного роду санкцій;

– наукова позиція щодо необхідності впровадження обов'язкового попереднього обговорення науковою спільнотою та практичними працівниками концептуальних змін до кримінального процесуального законодавства, а також отримання щодо них позитивних висновків Венеціанської комісії;

– обґрунтування можливості оскарження ухвали слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою в частині визначеного розміру застави;

– концепція судово-контрольної діяльності під час досудового розслідування, зокрема при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження та виокремлення і розкриття правової природи її процесуальних форм – «попереднього» та «наступного» судового контролю.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дослідження впроваджено у:

– *законотворчій діяльності* – при внесенні змін і доповнень до чинного кримінального процесуального законодавства України, а також при розробці окремих законопроектів (довідки Інституту законодавства Верховної Ради України від 21 серпня 2016 р. № 22414-1-15 та від 18 серпня 2017 р.);

– *практичній діяльності органів досудового розслідування, адвокатури та прокуратури* – при розробленні та вдосконаленні відомчих нормативно-правових актів, методичних рекомендацій з питань організації розслідування злочинів, процесуального керівництва за досудовим розслідуванням (акт Головного слідчого управління Національної поліції України від 17 серпня 2017 р.), при реалізації повноважень щодо захисту прав учасників кримінального провадження (акт Національної асоціації адвокатів України від 12 вересня 2017 р.), а також при підготовці науково-практичного коментаря до КПК України 2012 р., структурно-логічних схем і таблиць, типових бланків та зразків процесуальних документів (у складі міжвідомчої робочої групи). За участю дисертанта також підготовлено і забезпечено впровадження методичних рекомендацій та роз'яснень низки проблемних питань, зокрема щодо діяльності керівників органів досудового розслідування за новим кримінальним процесуальним законодавством України; використання інформації, яка знаходиться в операторів і провайдерів телекомунікацій, їх транспортних телекомунікаційних мережах, під час розслідування злочинів; забезпечення прав підозрюваних та інших учасників кримінального провадження («Поради адвоката у кримінальному провадженні», «Підозрюваний? Помиляєтесь ... Свідок! Статус має значення»), а також блоку методичних рекомендацій з питань розслідування найбільш кваліфікованих і розповсюджених видів злочинів;

– *навчальному процесі* – при підготовці навчальних планів і програм, лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів; безпосередньо при проведенні різних видів занять за відповідними дисциплінами (акти Національної академії внутрішніх справ від 12 грудня 2017 р. та від 14 грудня 2017 р., Львівського державного університету внутрішніх справ від 06 грудня 2017 р. № 78, Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 02 жовтня 2017 р., Національного університету державної фіскальної служби України від 29 січня 2018 р.).

Особистий внесок здобувача в опублікованих у співавторстві працях становлять власні теоретичні розробки дисертанта (авторська частка в них – не менше 50 %). Наукові ідеї, що належать співавторам опублікованих праць, у дисертації не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації оприлюднено автором у виступах на 22 всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях, семінарах і круглих столах, а також публікаціях у друкованих засобах масової інформації, зокрема: «Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність» (м. Харків, 2012 р.), «Актуальні проблеми застосування Кримінального процесуального кодексу України: до річниці набуття чинності» (м. Харків, 2013 р.), «Актуальні проблеми розслідування злочинів» (м. Київ, 2014 р.), «Сучасні погляди на актуальні питання правових наук» (м. Запоріжжя, 2015 р.), «Теорія і практика сучасної юриспруденції» (м. Київ, 2015 р.), «Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні» (м. Одеса, 2016 р.), «Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин» (м. Дніпропетровськ, 2016 р.), «Правові реформи в Україні: реалії сьогодення» (м. Харків, 2016 р.), «Юридична наука: виклики і сьогодення» (м. Одеса, 2016 р.), «Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 2016 р.), «Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції» (м. Харків, 2016 р.), «Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування» (м. Київ, 2016 р.), «Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності» (м. Харків, 2017 р.), газеті «Закон і Бізнес», загальнонаціональній правовій газеті «Юридичний вісник України».

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в 66 наукових публікаціях, з них 28 праць, що відображають основні наукові результати дисертації (1 монографія, 20 статей у наукових фахових виданнях України, 7 статей у наукових періодичних виданнях інших держав з юридичного напрямку) та 38 опублікованих праць, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, що включають у себе 17 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (542 найменування), 5 додатків на 93 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 565 сторінок, з них обсяг основного тексту – 396 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми дисертації, стан її наукової розробки, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; охарактеризовано мету, задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, наведено дані про їх упровадження і апробацію.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження» складається з трьох підрозділів і присвячений комплексному теоретичному аналізу інституту заходів забезпечення кримінального провадження.

У підрозділі 1.1 *«Сутність і місце заходів забезпечення у вирішенні завдань кримінального провадження»*, виходячи з результатів аналізу генези розвитку теоретичних уявлень і нормативного регулювання заходів забезпечення кримінального провадження, обґрунтовано, що за своєю сутністю заходи забезпечення кримінального провадження не є кримінальним покаранням, хоча деякі з них являють собою вид кримінальної процесуальної відповідальності, проте всі вони мають забезпечувальний характер і спрямовані на досягнення єдиної мети – подолання негативних обставин, що перешкоджають або можуть перешкоджати здійсненню кримінального провадження, забезпечення його дієвості.

Така спрямованість обумовлює можливість їх примусового застосування, оскільки вони розраховані не тільки на конкретні випадки протидії законній діяльності органів досудового розслідування, прокурора, захисника, суду, а, насамперед, на перешкоджання можливій негативній поведінці того чи іншого учасника кримінального провадження. У зв'язку з цим визнано обґрунтованою позицію законодавця, який, незважаючи на відсутність інституту заходів забезпечення кримінального провадження у КПК 1960 р., впровадив у чинний КПК України подібний інститут і до його складових, окрім запобіжних заходів, відніс низку інших заходів, які також мають забезпечувальний характер і за своїми ознаками цілком відповідають даному інституту.

На підставі результатів проведеного аналізу доктринальних позицій з приводу поняття та системи заходів кримінального процесуального примусу (І. Л. Петрухіна, М. О. Чельцова, М. В. Жогіна, Ф. М. Фаткулліна, З. Ф. Ковриги, В. М. Корнукова та інших науковців) встановлено, що вони цілком відповідали чинному на період їх формулювання законодавству та ідеології кримінального процесу, превалююче значення в якому належало захисту публічних інтересів від злочинів.

Проте концептуальна зміна кримінального процесуального законодавства України викликала необхідність переосмислення поняття процесуального примусу, його впливу на нормативну модель заходів, якими забезпечується вирішення завдань кримінального провадження. З огляду на це критично осмислено наукові погляди (В. В. Назарова, В. М. Махова, М. О. Пешкова, Г. К. Кожевнікова, Л. Д. Удалової, С. М. Смокова та інших учених) щодо місця заходів забезпечення кримінального провадження у системі кримінальної юстиції та доведено нетотожність понять «заходів забезпечення кримінального провадження» та «заходів кримінального процесуального примусу». І хоча одні із заходів забезпечення кримінального провадження дійсно пов'язані із

застосуванням примусу або можливим його застосуванням (тимчасове вилучення майна, відсторонення від посади, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, арешт майна), інші, за умови сумлінного виконання процесуальних обов'язків, безпосередньо не пов'язані з його застосуванням, а винятково орієнтовані на створення належних умов здійснення кримінального провадження (зокрема, виклик слідчим, прокурором, судовий виклик, тимчасовий доступ до речей і документів).

Обґрунтовано авторську концепцію застосування заходів забезпечення кримінального провадження, яка розроблена з урахуванням представлених у науковій літературі сучасних концепцій цього інституту, міжнародних та європейських стандартів застосування заходів процесуального примусу, у тому числі й практики ЄСПЛ та окремих зарубіжних країн, що ґрунтується на вітчизняній моделі кримінального процесу й спрямована на вирішення теоретичних, правових і праксеологічних проблем застосування заходів забезпечення кримінального провадження, та розкривається у відповідних підрозділах роботи.

У підрозділі 1.2 *«Загальні правила (гарантії правомірності) застосування заходів забезпечення кримінального провадження»*, виходячи з результатів аналізу положень чинного КПК і практики їх застосування, наголошено на неможливості законодавчого закріплення виключного переліку обставин і критеріїв, які дозволяють однозначно констатувати необхідність застосування заходу забезпечення кримінального провадження. Це обумовлює необхідність регламентації гарантій правомірності їх застосування, які виражаються у відповідних загальних правилах.

На основі аналізу наукових концепцій радянських учених, які досліджували питання застосування заходів процесуального примусу, визначаючи основними гарантіями їх правомірності наявність порушеної кримінальної справи та факту притягнення особи до кримінальної відповідальності, визначено певні кореляції у підходах до унормування загальних правил їх застосування з урахуванням концептуальних змін нормативного регулювання.

Для забезпечення ефективності застосування відповідних правил (гарантій правомірності) запропоновано встановити єдині підстави визначення юрисдикції суду при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, передбачивши у частині першій ст. 184 КПК України положення, згідно з яким клопотання слідчого, прокурора про застосування запобіжного заходу (як і клопотання про застосування інших заходів забезпечення кримінального провадження) подаються до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого фактично (не юридично) знаходиться орган досудового розслідування, що здійснює відповідне досудове розслідування. Зважаючи, що місцезнаходження органу прокуратури (при здійсненні процесуального керівництва досудовим розслідуванням) не встановлено як критерій визначення юрисдикції суду, обґрунтовано, що клопотання прокурора про застосування заходів забезпечення кримінального провадження повинні подаватися до суду залежно від місцезнаходження органу досудового розслідування. Такі пропозиції підтримують 76 % опитаних слідчих і 58 % прокурорів.

У підрозділі 1.3 *«Зарубіжний досвід та міжнародні стандарти застосування заходів процесуального примусу»* на підставі порівняльно-правового аналізу кримінального процесуального законодавства окремих зарубіжних країн зроблено

висновок, що суттєвою перевагою зарубіжних правових систем є значна можливість вибору того чи іншого примусового заходу, що забезпечується унормуванням альтернативних видів цих заходів, а також наданням широкої дискреції суду при ухваленні рішення щодо обрання і застосування їх конкретного виду.

Незважаючи на концептуальну зміну правового регулювання заходів забезпечення кримінального провадження у вітчизняному кримінальному процесі, імплементацію європейських стандартів захисту прав і свобод людини, доведено, що чинне кримінальне процесуальне законодавство України не повною мірою забезпечує належний рівень гарантованості прав, передбачених ст. ст. 3, 5 та 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

З урахуванням зарубіжного досвіду (ФРН, США, Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії, пострадянських країн) обґрунтовано необхідність внесення змін і доповнень до кримінального процесуального законодавства України, зокрема щодо «максимально швидкого» доставлення затриманого до слідчого судді, визначення механізмів оскарження особою, права чи законні інтереси якої обмежуються, будь-якого заходу забезпечення кримінального провадження, який застосований щодо неї (а не лише тих, що віднесені до переліку, передбаченого ст.ст. 303, 309 КПК України), регламентації доставлення – як заходу, що застосовується на строк не більше трьох годин з метою з'ясування причетності особи до кримінального правопорушення тощо. Такі пропозиції підтримали 84 % опитаних адвокатів.

На основі міжнародно-правових актів і практики ЄСПЛ встановлено та охарактеризовано ключові міжнародні стандарти застосування заходів забезпечення кримінального провадження: наявність розумної підозри (справи «Нечипорук і Йонкало проти України», «Мюррей проти Сполученого Королівства», «Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства») та відповідних і достатніх підстав при їх застосуванні (справи «Вемгофф проти Німеччини», «Ягчі і Саргін проти Туреччини»); судовий контроль за застосуванням заходів (справа «Клас та інші проти Федеративної Республіки Німеччини»); покладання тягарю доказування на сторону обвинувачення (справа «Ілійков проти Болгарії»); неможливість «автоматичного» продовження заходів (справа «Орловський проти України», «Єлоєв проти України»); альтернативність застосування заходів (справа «Харченко проти України») та ін.

Розділ 2 «Правові та праксеологічні проблеми застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження» складається з шести підрозділів, у яких обґрунтовується доцільність розширення та уточнення процесуальної регламентації заходів забезпечення кримінального провадження, відмінних від запобіжних заходів.

У підрозділі 2.1 «Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід як заходи забезпечення кримінального провадження» зазначено, що визначення доцільності участі тих чи інших осіб у слідчих (розшукових) і процесуальних діях покладається на слідчого, прокурора, слідчого суддю або суд, який їх проводить. Водночас гарантією правомірності здійснення виклику є дотримання змісту повістки про

виклик і строків її вручення. Недотримання вимог щодо змісту повістки про виклик запропоновано визначити як поважну причину неприбуття на виклик.

Звернено увагу на недопустиму практику діяльності органів кримінальної юстиції, відповідно до якої, незважаючи на перелік способів виклику, закріплений у ст. 135 КПК України, здійснюються виклики в інший спосіб (наприклад, за допомогою месенджерів на зразок «Viber» чи «WhatsApp»). Зважаючи, що посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені законодавством (ст. 19 Конституції України), обґрунтовується, що способи здійснення виклику в кримінальному провадженні є вичерпними і не підлягають розширювальному тлумаченню. Подібне може призвести до обмеження прав учасників кримінального провадження, на що вказують 84 % опитаних адвокатів.

Доведено, що виключно у випадках, коли особа самостійно повідомила свою електронну пошту, номер телефону чи факсу (і це зафіксовано у відповідних процесуальних документах), виклик може бути здійснено відповідними способами, в інших випадках – лише шляхом надіслання повістки поштою.

Визначено, що норми КПК України, які регламентують порядок здійснення приводу, перебувають у системному зв'язку з нормами, якими передбачено застосування виклику.

У підрозділі 2.2 «Накладення грошового стягнення як захід забезпечення кримінального провадження», на підставі проведеного аналізу положень чинного КПК України, які регламентують процесуальний механізм застосування відповідного заходу забезпечення та практики їх реалізації, запропоновано з урахуванням досвіду зарубіжних країн (Республіки Туркменістан, Киргизької Республіки, Республіки Таджикистан, Республіки Узбекистан, Російської Федерації) розширити перелік випадків та суб'єктів, на яких може бути накладено грошове стягнення у разі невиконання процесуальних обов'язків.

Встановлено, що клопотання слідчого про накладення грошового стягнення потребує погодження з прокурором, аналогічно як це передбачено під час ініціювання застосування інших заходів забезпечення кримінального провадження.

З метою запровадження єдиного підходу щодо накладення грошового стягнення запропоновано застосовувати слідчим суддею відповідний захід лише за сукупності таких умов: 1) особа, щодо якої застосовується накладення грошового стягнення, має визначений статус у кримінальному провадженні; 2) наявність факту невиконання процесуального обов'язку, покладеного на відповідну особу. Запропонований підхід підтримали 62 % опитаних адвокатів.

Зазначено, що накладення грошового стягнення є правом слідчого судді чи суду (у випадках, регламентованих положеннями глави 12 КПК України) та його обов'язком (при накладенні грошового стягнення на поручителя за невиконання взятих на себе зобов'язань при обранні запобіжного заходу особистої поруки, а також на батьків, опікунів і піклувальників при відібранні у них зобов'язання про взяття під нагляд неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого у випадку порушення цього зобов'язання).

У підрозділі 2.3 «Відсторонення від посади як захід забезпечення кримінального провадження» акцентовано увагу на відмінностях відсторонення від посади під час

кримінального провадження та відсторонення від роботи (ст. 46 КЗУпП) і позбавлення права обіймати певні посади (ст. 55 КК України).

З урахуванням міжнародних стандартів дотримання прав і свобод людини обґрунтовано необхідність прийняття рішення про відсторонення від посади незалежно від посадового становища особи саме судом (аналогічно застосуванню тримання під вартою), що надасть можливість його оскарження та скасування. При цьому для застосування цього заходу щодо окремих категорій осіб необхідною є згода Президента України чи Вищої ради правосуддя, яка повинна оформлятися у вигляді розпорядчого акта (розпорядження, рішення тощо).

Сформульовано обов'язкову наявність умов для відсторонення від посади, що повинні застосовуватися у нерозривній єдності: 1) процесуальний статус підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину відповідної тяжкості; 2) фактичні обставини, що свідчать про наявність ризиків, визначених ст. 177 КПК України, за умови перебування підозрюваного, обвинуваченого на посаді; 3) співрозмірність застосування відповідного заходу з можливими негативними наслідками для особи чи третіх осіб (невиконання договірних зобов'язань, залишення підприємства без керівника, невиконання заробітної плати, несплата податків тощо).

У підрозділі 2.4 «Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом як захід забезпечення кримінального провадження» обґрунтовано доцільність застосування обмеження у користуванні спеціальним правом як до підозрюваного на стадії досудового розслідування, так і до обвинуваченого на стадії судового розгляду у випадках, коли виникне необхідність у застосуванні відповідного заходу.

Зважаючи на відсутність у чинному КПК України порядку повернення тимчасово вилучених документів, які посвідчують користування спеціальним правом, запропоновано регламентувати його правові підстави: 1) за постановою прокурора, якщо він визнає таке вилучення майна безпідставним або при відсутності причин, у зв'язку з якими необхідно здійснити тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; 2) за ухвалою слідчого судді, у разі відмови у задоволенні клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом чи про продовження строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом. Відповідний порядок підтримали 47 % опитаних слідчих і 36 % прокурорів.

У підрозділі 2.5 «Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження» обґрунтовано положення, відповідно до якого слідчий суддя, встановивши, що клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів подано без додержання вимог ст. 160 КПК України, повертає його прокурору, про що постановляє ухвалу. Підстави повернення клопотання мають бути належним чином обґрунтовані, а недоліки, які потребують усунення, такими, що могли перешкодити постановленню слідчим суддею законного та обґрунтованого рішення.

Зважаючи на складність процедури та проблематичність отримання доступу до речей і документів на підставі ухвали слідчого судді, з метою підвищення ефективності кримінального провадження, акцентовано увагу на розширенні можливостей альтернативного отримання охоронюваної законом таємниці, що не потребує звернення з клопотанням до слідчого судді (у порядку, передбаченому ст. 8 Закону

України «Про нотаріат», ст. 62 Закону України «Про банки і банківську діяльність» тощо).

На основі аналізу проблем, пов'язаних з необхідністю підвищення оперативності здобуття інформації, запропоновано внести зміни і доповнення до КПК України стосовно здійснення у виняткових невідкладних випадках тимчасового доступу до речей і документів, що містять інформацію, визначену у п.п. 5, 7, 8 ч. 1 ст. 162 КПК України, на підставі постанови прокурора або слідчого; запровадження механізмів автоматизованого отримання інформації на підставі ухвали слідчого судді у режимі «реального часу» шляхом віддаленого доступу через автоматизовані робочі місця з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем; регламентації повноважень слідчих щодо надання доручень, у тому числі на проведення інших процесуальних дій оперативним та іншим уповноваженим підрозділам. Відповідні пропозиції підтримали 88 % опитаних слідчих і 84 % прокурорів.

У підрозділі 2.6 «Тимчасове вилучення майна і накладення арешту на майно як заходи забезпечення кримінального провадження» з урахуванням проблем практичної діяльності запропоновано передбачити механізми: здійснення тимчасового вилучення майна, у разі відмови володільця добровільно видати його; фіксації повернення тимчасово вилученого майна; продовження строку для подання клопотання про накладення арешту на тимчасово вилучене майно у разі необхідності проведення експертного дослідження або встановлення належності майна.

В результаті аналізу норм КПК України встановлено безпосередній діалектичний зв'язок низки заходів забезпечення кримінального провадження (тимчасового вилучення майна, тимчасового доступу до речей і документів та затримання) і обшуку (слідчої (розшукової) дії), який по суті є одним із «найнефективніших інструментів» реалізації процесуального примусу. З урахуванням цього запропоновано закріпити гарантії особи при проведенні обшуку: права на правову допомогу адвоката, перешкоджання участі якого у проведенні обшуку визнаватиметься порушенням права особи на захист; презумпції обов'язковості застосування технічних засобів фіксування під час обшуку; чіткого порядку розгляду заяв і клопотань, заявлених під час проведення обшуку; винесення окремої постанови слідчим, прокурором при проведенні обшуку особи, яка знаходиться в житлі, приміщенні або іншому володінні; визначення строку перебування вилучених під час обшуку речей у сторони обвинувачення.

Розділ 3 «Правові та праксеологічні проблеми застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні» складається з п'яти підрозділів стосовно питань оптимізації кримінальної процесуальної діяльності при застосуванні запобіжних заходів.

У підрозділі 3.1 «Мета, підстави та процесуальний порядок застосування запобіжних заходів» на підставі результатів аналізу положень чинного кримінального процесуального законодавства України зроблено висновок, що жодна норма КПК України не передбачає обов'язкового застосування запобіжних заходів у конкретному кримінальному провадженні.

Результати анкетування свідчать про застосування стороною обвинувачення запобіжного заходу, зважаючи на: тяжкість вчиненого злочину (88 % опитаних слідчих і прокурорів); необхідність «перестрахувати» себе від неналежної поведінки

підозрюваного (45 % опитаних); здійснення певного психологічного впливу на підозрюваного з метою забезпечення його законослухняної поведінки чи надання певних свідчень (22 % опитаних), що не завжди є необхідним з урахуванням обставин провадження.

З огляду на це зроблено висновок, що для застосування запобіжних заходів необхідними є наявність мети (забезпечення виконання процесуальних обов'язків і запобігання визначених законодавцем ризикам) та підстав їх застосування (сукупності доказів, здобутих під час кримінального провадження, які надають можливість прийняття слідчим суддею відповідного процесуального рішення).

Зважаючи на відсутність поширеної практики обґрунтування ризиків належними та достатніми доказами при застосуванні запобіжних заходів, доведено необхідність встановлення відповідних ризиків під час досудового розслідування й обов'язковість їх відображення у процесуальних документах (протоколах слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, матеріалах за результатами проведення оперативно-розшукових заходів) чи підтвердження показаннями свідків, потерпілих, інших підозрюваних тощо. Таку думку підтримали 68 % опитаних адвокатів. Акцентовано увагу на тому, що слідчі судді не повинні враховувати в якості доказів наявності відповідних ризиків рапорти працівників оперативних підрозділів, зважаючи на відсутність процесуального механізму перевірки таких відомостей на предмет достовірності та належності.

Беручи до уваги ключове завдання кримінального провадження – охорону прав, свобод та інтересів учасників кримінального провадження, доведено, що вирішення питання про обрання запобіжного заходу має здійснюватися з урахуванням принципу презумпції невинуватості, насамперед щодо тлумачення усіх сумнівів у доведеності обставин, на яких ґрунтуються клопотання та відповідних ризиків, на користь підозрюваного (ч. 4 ст. 17 КПК України).

У підрозділі 3.2 «Затримання особи як запобіжний захід», виходячи з результатів аналізу положень чинного кримінального процесуального законодавства України, виокремлено різновиди затримання особи, що розрізняються за процесуальним порядком їх застосування: 1) на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу (ст.ст. 187–191 КПК України); 2) законне затримання (ст. 207 КПК України); 3) затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК України); 4) затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України (ст. 582 КПК України); 5) превентивне затримання у районі проведення антитерористичної операції (Закон України «Про боротьбу з тероризмом»).

Досліджено питання правомірності здійснення затримання особи уповноваженою службовою особою через певний час після вчинення злочину без відповідного судового дозволу, з урахуванням чого обґрунтовано необхідність унормування положень ст. 208 КПК України, з метою уникнення неоднозначного розуміння понять «безпосередності» та «щойності» й формування суперечливої правозастосовчої практики. Зважаючи, що часово-просторові параметри «безпосередності» визначають зовсім короткий термін часу, затримання у порядку ст. 208 КПК України повинно здійснюватися лише, якщо з моменту вчинення злочину і до моменту фактичного затримання пройшло не більше 6 годин.

Застосування поняття «щойно вчинила злочин» повинно мати місце тоді, коли часова й просторова ознаки перебування особи щодо події та місця вчинення кримінального правопорушення дають підстави підозрювати її у його вчиненні. Такі пропозиції підтримали 84 % опитаних адвокатів.

Критично оцінено законодавчі нововведення щодо затримання осіб, підозрюваних у злочинах, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, незалежно від часу їх вчинення. Правозастосовна практика свідчить, що регламентація таких «надповноважень» у сфері затримання осіб, зважаючи на непоодинокі випадки їх застосування без наявності достатніх доказів, які можуть свідчити про ухилення підозрюваного від відповідальності, є недосконалою і повинна бути приведена у відповідність до стандартів дотримання прав людини.

Підтверджено необхідність внесення змін і доповнень до КПК України для удосконалення порядку затримання суддів у порядку, передбаченому ст. 208 КПК України; розширення обов'язків службової особи, відповідальної за перебування затриманих; обрахування часу законного затримання; регламентації процесуального порядку фіксації та оформлення затримання на підставі ухвали слідчого судді; виключення норми щодо встановлення строку дії ухвали про дозвіл на затримання з метою приводу; надання можливості оскарження ухвали суду про дозвіл на затримання.

У підрозділі 3.3 «Тримання під вартою як запобіжний захід» запропоновано наукову класифікацію ризиків, які необхідні для застосування запобіжних заходів:

1) ризики «ухилення від відповідальності» (переховування чи втечі); 2) ризики «незаконного впливу» (незаконний вплив на учасника кримінального провадження або знищення чи спотворення будь-яких речей або документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення); 3) ризики «рецидиву» (повторного вчинення чи продовження правопорушення).

Визначено необґрунтованість застосування тримання під вартою щодо особи, яка уже перебуває під вартою або відбуває покарання у вигляді позбавлення волі, оскільки у такому разі жоден із ризиків не відповідатиме фактичним обставинам кримінального провадження. Доведено, що істотним порушенням прав людини є застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою з обґрунтуванням виключно тяжкості можливого покарання. У зв'язку з цим, висловлено застереження щодо «безальтернативного» застосування інших запобіжних заходів (окрім тримання під вартою) за вчинення окремих видів злочинів (ч. 5 ст. 176 КПК України). Така практика суперечить міжнародним стандартам, відповідно до яких тяжкість злочину або суворість санкції статті кримінального закону, яка інкримінується підозрюваному, не може бути єдиною підставою для тримання особи під вартою.

Зауважено, що «стандарт переконання», відповідно до якого слідчий суддя доходить висновку про необхідність тримання під вартою / відсутність підстав для цього, суттєво відрізняється від «стандарту доведення» під час судового розгляду. Зважаючи, що повноваження слідчого судді, суду, передбачені частиною четвертою ст. 183 КПК України, є дискреційними (його правом, а не обов'язком), доведено необхідність встановлення імперативної заборони щодо застосовування застави у кримінальному провадженні щодо окремих категорій злочинів як альтернативного запобіжного заходу.

На основі аналізу слідчо-судової практики визначено основні причини відмов у задоволенні слідчим суддею, судом клопотань сторони обвинувачення про застосування тримання під вартою: 1) відсутність у клопотанні посилань на наявність ризиків (23 % відмов); 2) незазначення обставин, на підставі яких сторона обвинувачення дійшла висновку про наявність одного або декількох ризиків, і посилань на матеріали, що підтверджують ці обставини (35 %); 3) відсутність обґрунтувань неможливості запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні, шляхом застосування більш м'яких заходів (62 %); 4) неприєднання до клопотання матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує свої доводи (17 %); 5) незазначення переліку свідків, яких необхідно допитати під час судового розгляду клопотання (14 %); 6) відсутність підтвердження, що підозрюваному надано копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу (10%).

У підрозділі 3.4 «*Домашній арешт як запобіжний захід*», виходячи з результатів аналізу наукових джерел, матеріалів правозастосовчої практики, наголошено на тому, що домашній арешт відноситься до ізоляційних запобіжних заходів, проте з «несуворою» формою ізоляції особи (на відміну від затримання та тримання під вартою).

З урахуванням міжнародного досвіду законодавчого закріплення в КПК України потребують заборони та обов'язки, які покладаються при застосуванні домашнього арешту, а саме: спостереження за підозрюваним, обвинуваченим чи їхнім житлом; заборони здійснення телефонних розмов, відправлення кореспонденції та використання засобів зв'язку; заборони на спілкування з певними особами або відвідування будь-якими особами житла підозрюваного, обвинуваченого; відповідати на контрольні телефонні дзвінки або інші сигнали контролю, дзвонити по телефону або особисто з'являтися в певний час до органу, що здійснює нагляд за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого. Крім цього, підтверджено необхідність здійснення домашнього арешту в установі охорони здоров'я; зарахування строку домашнього арешту до строку тримання під вартою; деталізації процедури проведення перевірок осіб, до яких застосовано домашній арешт.

Зважаючи на специфіку діяльності пенітенціарної системи, аргументовано пропозиції щодо здійснення співробітниками Державної кримінально-виконавчої служби України (а не Національної поліції) нагляду за особами, до яких застосовано домашній арешт. Для усунення невідповідності граничних строків застосування домашнього арешту та здійснення досудового розслідування запропоновано визначити максимальний строк домашнього арешту по злочинах невеликої і середньої тяжкості – 6 місяців, а по тяжких та особливо тяжких – 12 місяців.

У підрозділі 3.5 «*Запобіжні заходи, не пов'язані з тимчасовою ізоляцією особи*» розглянуто специфіку застосування особистого зобов'язання, особистої поруки та застави.

З огляду на незначну практику обрання окремих неізоляційних запобіжних заходів (у 2016 р. – 9,2 тис. особистих зобов'язань, 83 особистих поруки; у першому півріччі 2017 р. – 4,6 тис. та 59 заходів відповідно), що зумовлена складністю процедури отримання відповідного судового рішення, з метою підвищення ефективності

завдань кримінального провадження, запропоновано наділити повноваженнями слідчого та прокурора самостійно застосовувати їх щодо підозрюваного на стадії досудового розслідування.

Виходячи з результатів аналізу матеріалів слідчо-судової практики, зроблено висновок, що у кожному кримінальному провадженні, за наявності мінімальних ризиків, повинен застосовуватись найбільш м'який запобіжний захід – особисте зобов'язання. Така практика жодним чином не впливатиме на права особи, підданій кримінальному переслідуванню, адже сам по собі статус «підозрюваного» також передбачає певні обмеження у поведінці особи та змушує дотримуватись процесуальних обов'язків.

Обґрунтовано, що набути процесуального статусу поручителя може лише фізична особа, яка: 1) надала на це згоду; 2) може надати підтвердження можливості впливу на підозрюваного, обвинуваченого; 3) підозрюваний, обвинувачений надав згоду на залучення конкретної особи поручителем. Особа не може бути визнана поручителем усупереч її бажанню та волі, вона повинна висловити свою добровільну згоду виступити поручителем і контролювати належну поведінку підозрюваного, обвинуваченого.

Розділ 4 «Контрольно-наглядова діяльність при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження» складається з трьох підрозділів, у яких висвітлено концептуальні засади удосконалення інститутів відомчого та судового контролю, а також прокурорського нагляду при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження.

У підрозділі 4.1 *«Форми і методи відомчого контролю при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження»* констатовано, що, покладаючи на керівника органу досудового розслідування повноваження щодо організації досудового розслідування (по суті – контрольні повноваження), кримінальне процесуальне законодавство України не надає йому реальних можливостей щодо керівництва діяльністю слідчого та усунення порушень закону при допущенні їх.

У зв'язку з цим, зважаючи на потреби правозастосовчої діяльності та досвід окремих зарубіжних країн, запропоновано оптимізувати повноваження керівника органу досудового розслідування щодо: надання вказівок (оформлених у вигляді постанови) про застосування (обрання, зміну, скасування) заходів забезпечення кримінального провадження; витребовування з метою перевірки матеріалів кримінальних проваджень (з встановленням чітко визначених підстав для цього); передачі у разі неефективного досудового розслідування кримінальних проваджень до іншого органу досудового розслідування, над яким він здійснює процесуальний контроль (з наступним повідомленням прокурора).

Враховуючи, що однією із функцій керівника органу досудового розслідування є контроль за дотриманням слідчими процесуальних строків при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження (строків подання клопотання, строків дії ухвали слідчого судді, строків повернення майна), обґрунтовано необхідність створення на базі ЄРДР відповідного електронного реєстру, в якому б здійснювався облік заходів забезпечення кримінального провадження, результатів та строків їх застосування.

Для забезпечення дотримання процесуальної форми, змісту та об'єктивності рішень, вважається за доцільне передбачити обов'язок керівника органу досудового розслідування погоджувати клопотання слідчого щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, які стосуються обмеження прав та законних інтересів інших осіб (насамперед таких як обрання, продовження, скасування або зміна запобіжного заходу, накладення арешту на майно тощо). Хоча це й не передбачено КПК України, на неформальному рівні подібне широко застосовується на практиці та сприяє ефективному застосуванню заходів забезпечення кримінального провадження. Вказану позицію підтримали 85 % опитаних слідчих та їх керівників, які зазначили що така практика сприятиме підвищенню якості та ефективності кримінального провадження.

У підрозділі 4.2 «Реалізація прокурорського нагляду при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження» охарактеризовано співвідношення понять «процесуальне керівництво досудовим розслідуванням» і «прокурорський нагляд за слідчими і розшуковими діями», закріплених у Конституції України. Оскільки процесуальне керівництво досудовим розслідуванням передбачає обов'язок прокурора щодо забезпечення законності та обґрунтованості прийнятих процесуальних рішень у кримінальному провадженні (в тому числі шляхом скасування протиправних і необґрунтованих рішень слідчого), вважається, що така форма діяльності прокурора є одним із засобів реалізації прокурором загальної функції нагляду за додержанням законів органами, що здійснюють досудове розслідування.

З огляду на те, що саме на слідчого покладено відповідальність за своєчасність здійснення ним процесуальних дій (ч. 1 ст. 40 КПК України), у тому числі й застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, обґрунтовано необхідність визначення періодичності та строків ознайомлення з матеріалами кримінального провадження прокурором. Для попередження випадків формального відношення чи зловживання повноваженнями прокурора щодо надання вказівок запропоновано дотримуватись наступних вимог: 1) прокурор повинен бути об'єктивно переконаний в тому, що, надаючи вказівки слідчому, існує реальна можливість її виконання; 2) вказівки мають бути надані своєчасно, а їх виконання – забезпечити можливість отримати відомості, що мають значення для досудового розслідування; 3) вказівки мають бути чіткими і вмотивованими; 4) прокурор має право визначити строк виконання вказівок, але при цьому він повинен бути реальним, відповідати тому обсягу дій, які пропонується виконати.

Підтверджено, що ефективність здійснення прокурорського нагляду при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження полягає у: 1) невідкладному реагуванні на виявлені порушення законодавства; 2) перевірці дотримання процесуальних строків при їх застосуванні; 3) забезпеченні неухильного дотримання прав учасників кримінального провадження, щодо яких застосовано відповідні заходи; 4) неупередженому та об'єктивному розгляді скарг учасників кримінального провадження з вжиттям відповідних заходів реагування у разі їх підтвердження; 5) ініціюванні питання про притягнення до відповідальності винних

у порушенні чи обмеженні процесуальних прав і вжитті заходів щодо відновлення таких прав.

У підрозділі 4.3 «Повноваження суду щодо захисту прав людини при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження» наголошено на тому, що судовий контроль є самостійною кримінальною процесуальною функцією, відміною від конституційної функції – здійснення правосуддя. В ході реалізації судового контролю досліджено лише питання, пов'язані з обмеженням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, не вирішуючи проблем винуватості особи у кримінальному правопорушенні.

На основі системного аналізу положень КПК України доведено, що судовий контроль при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження проявляється у наступних формах: 1) розгляд і вирішення клопотань сторін кримінального провадження («попередній» судовий контроль); 2) розгляд скарг на рішення, дії та бездіяльність сторони кримінального провадження під час досудового розслідування та на ухвали слідчого судді («наступний» судовий контроль). Сутність «попереднього» судового контролю полягає у запобіганні та попередженні необґрунтованого обмеження прав, свобод та інтересів, «наступного» – у відновленні порушених прав, свобод та інтересів.

Встановлено практичну неефективність і декларативний характер законодавчих положень щодо захисту прав людини слідчим суддею (передбачених ст. 206 КПК України), у зв'язку з чим запропоновано передбачити обов'язковість перевірки «обґрунтованості затримання особи, якщо таке затримання відбулося без ухвали слідчого судді» як одну із обставин, які слідчий суддя має встановити під час прийняття рішення про застосування запобіжного заходу (ч. 1 ст. 194 КПК України), а також механізм отримання слідчим суддею відомостей про порушення прав затриманої або утримуваної під вартою особи, в тому числі шляхом особистого прийому заявників.

ВИСНОВКИ

У результаті дисертаційної роботи розв'язано конкретну наукову проблему, яка має важливе значення для науки кримінального процесу та правозастосування у цій сфері, а саме – розроблено концепцію заходів забезпечення кримінального провадження на основі комплексного аналізу теоретичних, правових і праксеологічних проблем їх правового регулювання та застосування. Одержані в процесі дослідження наукові результати підтверджують покладену в його основу гіпотезу, а реалізовані мета й задачі дають підстави для висновків, рекомендацій та узагальнень, які мають як теоретичне, так і прикладне значення. Найсуттєвішими з них вважаються наступні:

1. При характеристиці сучасного кримінального процесу України помилковим є ототожнення заходів забезпечення кримінального провадження і заходів процесуального примусу, адже сутність заходів забезпечення кримінального провадження визначається їх метою, що, своєю чергою, обумовлює їх функціональне призначення, у зв'язку з чим вони, насамперед, спрямовані на виконання обов'язку в майбутньому. Тим більш помилковим є таке ототожнення, оскільки в силу свого функціонального призначення та

місця заходів забезпечення кримінального провадження у системі кримінальної юстиції вони мають самостійне значення і не можуть бути елементом слідчих (розшукових) або будь-яких інших процесуальних дій. Водночас як правовий інститут заходи забезпечення кримінального провадження становлять собою систему відносно відособлених норм, що регулюють взаємозалежні відносини, пов'язані із забезпеченням кримінального провадження шляхом регламентації умов, підстав і процедури їх застосування, кола учасників та особливостей їх правового статусу, а також відповідальності за порушення встановленої процедури та покладених на них процесуальних обов'язків. Юридична єдність інституту заходів забезпечення кримінального провадження полягає у тому, що норми, які його утворюють, виступають як єдиний комплекс, цілісна система галузі кримінального процесуального права, до якої входять: норми-принципи, які визначають загальні засади застосування заходів забезпечення кримінального провадження (глава 10 КПК України); норми, які визначають порядок застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження (глави 11–18 КПК України); норми, які визначають порядок застосування заходів забезпечення під час особливих порядків кримінального провадження (ст.ст. 482, 492, 493, 508, 580, 582–586, 597 КПК України).

До іманентних ознак заходів забезпечення кримінального провадження, які відображають їх правову природу та дозволяють виокремити ці заходи із сукупності інших процесуальних дій, відносяться: а) забезпечувальний характер, що означає їх спрямованість на створення належних умов для здійснення кримінального провадження, забезпечення його дієвості, тобто вирішення завдань, заради яких воно здійснюється.

У зв'язку з цим для абсолютної більшості таких заходів нехарактерною є пізнавальна спрямованість (на відміну від слідчих (розшукових) дій); б) державно-владний характер відносин, що виникають, розвиваються і припиняються під час застосування цих заходів; в) наскрізний характер, тобто можливість застосування цих заходів на будь-якій стадії кримінального провадження (що також відрізняє їх від інших процесуальних дій, у тому числі слідчих (розшукових)); г) індивідуально-визначений характер, тобто, що їх застосування є персоніфікованим, оцінтрованим, тобто здійснюється стосовно конкретної особи, про що, як правило, завжди зазначається у відповідному процесуальному документі, який виступає правовою підставою застосування цих заходів; д) правообмежувальний характер, у зв'язку з чим допускається можливість застосування примусу за умови невиконання зобов'язаною особою своїх процесуальних обов'язків або відповідно до конкретного виду заходу забезпечення кримінального провадження примус передбачається як його необхідна складова; е) їх закріплення у вичерпному переліку в КПК України.

Під заходами забезпечення кримінального провадження запропоновано розуміти передбачені КПК України індивідуально визначені заходи, спрямовані на забезпечення дієвості кримінального провадження, які застосовуються щодо конкретної особи і пов'язані з покладенням на неї певних обов'язків та обмеженням її прав і свобод.

Заходи забезпечення кримінального провадження є лише ті, що визначені частиною другою ст. 131 КПК України. Жодний інший захід не може вважатися таким. Наявність у наведеному переліку положення, яке передбачає родові поняття – запобіжні заходи і не конкретизує їх, дає підстави окремим дослідникам стверджувати, що заходи

забезпечення кримінального провадження закріплено частиною другою ст. 131 КПК України у відкритому (тобто, невичерпному) переліку. Цей перелік є закритим, оскільки КПК України вичерпно визначає запобіжні заходи – у частині першій ст. 176 КПК України міститься їх загальний перелік, що застосовується під час здійснення кримінального провадження у його ординарній процедурі, а диференційовані (особливі) порядки кримінального провадження передбачають можливість застосування спеціальних запобіжних заходів щодо неповнолітніх (ст. 492 КПК України) та у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 508 КПК України).

Сутність цих заходів визначається низкою взаємопов'язаних ознак, що зазначені вище. Їх сукупність дозволяє виділити такі заходи до окремої групи процесуальних дій, а їх основне функціональне призначення (забезпечення вирішення завдань кримінального провадження) термінологічно обумовлює їх назву, яка досить вдало відображає їхню правову природу. Заходи забезпечення кримінального провадження можна класифікувати за такими основними критеріями, як мета, підстави і суб'єкти застосування, строк і характер дії, можливість оскарження та режим обмеження прав. Саме ці критерії найбільш повно характеризують усю процедуру реалізації заходів забезпечення кримінального провадження – від її початку (мета і підстави застосування), безпосереднє застосування (суб'єкти застосування, характер дії, режим обмеження прав) і завершення (строк дії, можливість його продовження та можливість оскарження).

Визначено авторську концепцію застосування заходів забезпечення кримінального провадження, яку розроблено з урахуванням представлених у науковій літературі сучасних концепцій цього інституту, міжнародних та європейських стандартів застосування заходів процесуального примусу, у тому числі й практики ЄСПЛ та окремих зарубіжних країн, що ґрунтується на вітчизняній моделі кримінального процесу й спрямована на вирішення теоретичних, правових і праксеологічних проблем застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

2. Жоден правовий інститут, пов'язаний з обмеженням або позбавленням прав, свобод та інтересів людини, не може бути здійснений фактично без наявності встановлених законом правил та умов. Здійснене дослідження, а також тлумачення нормативного змісту положень ст. 132 КПК України дало можливість сформулювати загальні правила (гарантії правомірності) застосування заходів забезпечення кримінального провадження, якими є: 1) наявність повноважень та компетенції суб'єкта сторони на звернення із відповідним клопотанням; 2) покладення обов'язку доказування на сторону кримінального провадження, яка звертається з клопотанням; 3) судова процедура вирішення питання про їх застосування; 4) виключна підсудність вирішення питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а також продовження строку їх дії місцевому суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, що здійснює відповідне досудове розслідування; 5) наявність обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 6) відповідність потребам досудового розслідування такого ступеню втручання у права і свободи особи, про який йдеться в клопотанні сторони кримінального провадження, та можливість виконання завдання, для

виконання якого сторона кримінального провадження звертається із клопотанням, і саме яке повинно бути доведено при розгляді вказаного клопотання (правило пропорційності втручання); 7) застосування заходів забезпечення кримінального провадження в межах кримінального провадження – досудового розслідування (з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і до закриття кримінального провадження або направлення до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності у межах відповідних строків досудового розслідування) і судового провадження.

3. В умовах глобалізації важливого значення набуває порівняльно-правове дослідження окремих процесуальних інститутів у різних правових системах, адже конвергенція процесуальної форми в цілому і механізму застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема, є не тільки можливою, а й бажаною з урахуванням позитивного досвіду іноземних країн щодо встановлення балансу між інтересами захисту прав і свобод людини та розкриття і розслідування злочинів, притягнення винних у їх вчиненні до кримінальної відповідальності та забезпечення відшкодування завданої ними шкоди. Особливостями зарубіжних правових систем є значна можливість вибору того чи іншого примусового заходу, що забезпечується унормуванням альтернативних видів цих заходів, а також наданням широкої дискреції суду при ухваленні рішення щодо обрання і застосування їх конкретного виду. В Україні система заходів забезпечення кримінального провадження також має бути розширена, зокрема шляхом впровадження «розшуку свідка, потерпілого, цивільного відповідача, які не з'являються без поважної причини і місцезнаходження яких невідоме», «доставлення», «проведення перевірок та ревізій».

Міжнародними стандартами застосування заходів забезпечення кримінального провадження є: наявність розумної підозри та відповідних і достатніх підстав при їх застосуванні; судовий контроль за застосуванням заходів; покладання тягарю доказування на сторону обвинувачення; неможливість «автоматичного» продовження заходів; альтернативність застосування заходів та ін.

4. Незважаючи на позитивний досвід реалізації заходів забезпечення кримінального провадження, питання застосування заходів процесуального примусу, пов'язаних із забезпеченням необхідної поведінки учасників кримінального провадження (виклику слідчим, прокурором, судового виклику, накладення грошового стягнення, відсторонення від посади, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом), залишається не до кінця вирішеним і потребує розроблення законодавчих норм з урахуванням як наукових напрацювань, так і практичних потреб. У зв'язку з цим у дослідженні запропоновано визначити напрями удосконалення порядку застосування заходів процесуального примусу, пов'язаних із забезпеченням необхідної поведінки учасників кримінального провадження, зокрема нормативно регламентувати: умови правомірності здійснення виклику особи; перелік випадків, умов та суб'єктів, на яких може бути накладено грошове стягнення; механізм відсторонення від посади специфічних категорій осіб; необхідність виплати відстороненим від посади особам щомісячної державної допомоги; можливість застосування обмеження у користуванні спеціальним правом до

обвинуваченого на стадії судового розгляду; порядок повернення тимчасово вилучених документів, які посвідчують користування спеціальним правом тощо.

5. Тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна є заходами забезпечення кримінального провадження, за допомогою яких здійснюється отримання доказів. У порівнянні з аналогічною процедурою, передбаченою КПК 1960 року (виїмкою), практична реалізація тимчасового доступу до речей і документів не є досконалою та бюрократизує процес розкриття злочинів «по гарячих слідах». Адже норми чинного кримінального процесуального закону підняли на новий, більш високий рівень дотримання прав і свобод людини та громадянина. Накладення арешту на майно є заходом забезпечення кримінального провадження, спрямованого на збереження доказів у кримінальному провадженні.

Шляхами оптимізації кримінальної процесуальної діяльності під час застосування тимчасового доступу до речей і документів, тимчасового вилучення майна та накладення арешту на майно є: здійснення тимчасового доступу за рішенням прокурора або слідчого, запровадження механізмів автоматизованого отримання інформації, розширення повноважень слідчих щодо надання доручень на проведення тимчасового доступу до речей і документів; продовження строків накладення арешту на тимчасово вилучене майно, зважаючи на необхідність проведення експертного дослідження або встановлення приналежності майна до вчинення злочину та інше (у зв'язку з чим запропоновано внести відповідні зміни до ст.ст. 159, 163, 164, 166; 171 КПК України).

6. Правова регламентація затримання особи потребує вдосконалення з метою забезпечення прав і законних інтересів затриманого. Адже затримання уповноваженою службовою особою без судового дозволу (ст. 208 КПК України) вважається правомірним та може бути здійснено лише якщо з моменту вчинення злочину (а у випадку злочину, вчиненого в умовах неочевидності, – з моменту його виявлення) і до моменту фактичного затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, пройшло не більше 6 годин. При цьому таке затримання повинно здійснюватися виключно щодо осіб, до яких у подальшому, з урахуванням вимог ст. 183 КПК України, можна буде обрати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. В інших випадках – затримання осіб не сприятиме виконанню завдань кримінального провадження й може бути розцінене як своєрідний тиск на підозрюваного. У зв'язку з цим практика надання можливості затримання особи без судового дозволу через певний час після вчинення злочину, виключно за наявності підстав передбачити можливу втечу осіб, є обґрунтованою та такою, що сприяє ефективності досудового розслідування. Проте вказане положення повинно поширюватися на усі тяжкі та особливо тяжкі злочини (а не лише корупційні), при цьому ризик втечі має об'єктивно підтверджуватися здобутими у ході досудового розслідування доказами (а не припущеннями).

7. Тримання під вартою – винятковий запобіжний захід, який полягає в ізоляції підозрюваного, обвинуваченого від суспільства й триманні його під вартою на встановлених законом підставах і умовах, що застосовуються виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе забезпечити досягнення мети їх застосування. Водночас встановлення заборони для застосування будь-яких інших видів запобіжних заходів, окрім тримання під вартою,

до осіб, які підозрюються (обвинувачуються) у вчиненні окремих видів злочинів (в тому числі злочинів проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційних злочинів) є необґрунтованим, адже це створює небезпечний прецедент, який позбавлятиме слідчого суддю, суд можливості самостійно у кожному конкретному випадку з урахуванням усіх обставин кримінального провадження обирати щодо підозрюваного (обвинуваченого) той чи інший вид запобіжних заходів. До того ж такий законодавчий механізм виглядатиме нелогічним за умови, коли розмір застави в разі перевищуватиме майнову шкоду, заподіяну злочином.

8. Домашній арешт має полягати в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати як житло, так і лікувальну установу цілодобово або у певний період доби із можливістю встановлення заборони на ведення телефонних розмов, відправлення кореспонденції та використання засобів зв'язку, спілкування з певними особами, покладанням обов'язків відповідати на контрольні телефонні дзвінки або інші сигнали контролю, дзвонити по телефону або особисто з'являтися в певний час до органу, що здійснює нагляд за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, а також встановлення спостереження за підозрюваним, обвинуваченим чи їхнім житлом. Перевірка поведінки підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, повинна проводитися не більше двох разів на день у денний час і не більше одного разу в нічний час. Знаходження працівника органу Національної поліції в житлі підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, допускається за згодою цієї особи та осіб, які проживають з ним спільно, і не повинно перевищувати тридцять хвилин. Строк тримання під вартою, проведення стаціонарної психіатричної експертизи повинен зараховуватися до строку тримання особи під домашнім арештом під час досудового розслідування.

9. Процедура, закріплена у КПК України щодо застосування запобіжних заходів у вигляді особистого зобов'язання та особистої поруки, є ускладненою і такою, що потребує перегляду, – такі запобіжні заходи мають застосовуватися під час досудового розслідування слідчим, за погодженням з прокурором чи прокурором. Всі інші запобіжні заходи, передбачені КПК України, мають застосовуватися під час досудового розслідування слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження – судом за клопотанням прокурора.

10. Контроль керівника органу досудового розслідування, в тому числі при застосуванні слідчими заходів забезпечення кримінального провадження, повинен бути відображений не тільки у відомчих нормативних актах, але і у нормах кримінального процесуального законодавства з визначенням його «домінуючої» ролі в організації досудового розслідування. Керівник органу досудового розслідування повинен бути наділений самостійністю у виборі правових засобів, які найбільш повно відповідають конкретній ситуації та можуть забезпечити всебічність і об'єктивність дослідження обставин провадження. Вибір керівником органу досудового розслідування засобів відомчого контролю повинен бути зумовлений як складністю кримінального провадження, так і особистими характеристиками слідчого (зокрема, наявністю досвіду, кваліфікації тощо). Наділення керівника слідчого підрозділу подібними повноваженнями стало б

реальною гарантією законності та обґрунтованості прийнятих слідчим рішень. Водночас розширення повноважень керівника органу досудового розслідування при правильному їх застосуванні не тільки не обмежуватиме слідчого, а, навпаки, істотно підвищить процесуальну самостійність слідчого й забезпечить високу якість, повноту та об'єктивність досудового розслідування, а також мінімізує ризики винесення незаконних та необґрунтованих рішень.

11. Алгоритм прокурорського нагляду при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження повинен включати: здійснення прокурором перевірки підстав для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; обґрунтування своєї позиції перед слідчим суддею в необхідності застосування заходів забезпечення кримінального провадження; нагляд за дотриманням законності при безпосередньому застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження як слідчим, так і виконання обов'язків, покладених на підозрюваного, обвинуваченого заходами забезпечення кримінального провадження; нагляд за додержанням законів щодо строків продовження застосування заходів забезпечення кримінального провадження або припинення чи зміни їх застосування.

12. Незважаючи на те, що вимоги ст. 206 КПК України викладено досить чітко, на практиці слідчі судді не часто застосовують їх, фактично залишаючи «неробочими». У зв'язку з цим необхідно нормативно регламентувати положення, відповідно до якого слідчий суддя зобов'язаний невідкладно перевірити обґрунтованість (законність) затримання особи, якщо таку перевірку вимагає провести затримана особа або її захисник. У разі встановлення слідчим суддею необґрунтованості затримання особи слідчий суддя зобов'язаний винести ухвалу про негайне звільнення затриманої особи, а у випадку, коли особу вже звільнено – ухвалу про визнання затримання особи незаконним, копія якої повинна надсилатися органу, який здійснює досудове розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 371 КК України, для вжиття відповідних заходів. Удосконалення такого механізму сприятиме посиленню дотримання прав людини в Україні і забезпечить притягнення винуватих осіб за завідомо незаконне затримання або арешт до кримінальної відповідальності.

13. З метою підвищення ефективності реалізації чинного законодавства України щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження й інших інститутів, пов'язаних з обмеженням прав чи законних інтересів осіб під час досудового розслідування, запропоновано: внести зміни до п. 2 ч. 2 ст. 36, п.п. 1, 5 ч. 2 та ч. 3 ст. 39, ч. ч. 2, 4 ст. 40, ч.ч. 1-3 ст. 41, ч. 8 ст. 95, ч. 6 ст. 107, ч. 1 ст. 132, ч. 1 ст. 135, п. 7 ч. 1 ст. 138, ч. ч. 1, 2 ст. 144, ч. 2 ст. 146, ч.ч. 1, 3 ст. 145, ч. 1 ст. 155, ч. 1 ст. 158, ч.ч. 1, 3 ст. 163, п.п. 1, 6, 7 ст. 164, ч.ч. 1-4 ст. 165, ч. 1 ст. 166, ч. 3 ст. 174, ч. 4 ст. 176, ч. 2. 177, ч.ч. 1, 5, 6 ст. 181, ч. 4 ст. 183, п. 2 ч. 3 ст. 190, ч. 1 ст. 191, ч. 4 ст. 193, ч.ч. 4, 5 ст. 199, п. 3 ч. 1 ст. 208, ч. 1 ст. 209, ч. 4 ст. 223, ч.ч. 7, 8 ст. 236, п. 1 ч. 1 ст. 309, п. 3 ч. 3 ст. 314, ч. 3 ст. 315, ч. 3 ст. 331, ч. 1 ст. 482, ч. 5 ст. 493 КПК України та доповнити КПК України п. 7-1 ч. 1 ст. 3, п. 3-1 ч. 1 і ч. 4 ст. 39, п. 7 ч. 2 ст. 87, п. 4 ч. 5 ст. 99, ч. 3 ст. 136, ч. 3 ст. 148, ч. 4 ст. 149, ч.ч. 3-5 ст. 159, ч. 8 ст. 163, ст. 164-1, ч.ч. 5, 6 ст. 165, ч.ч. 5, 6 ст. 166, ч. 10 ст. 210, ч. 5 ст. 314.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ

ДИСЕРТАЦІЇ Монографія

1. Фаринник В.І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія та практика: монографія. К. : «Алерта», 2017. 548 с.

Рецензії: Чернявський С.С., Таран О.В. Теоретичні та практичні аспекти забезпечення кримінального провадження. Рец. на кн.: Фаринник В. І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія та практика : монографія. Київ: Алерта, 2017. 548 с. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2017.

№ 3 (104). С. 386-388; Гринюк В.О., Попелюшко В.О. Теоретико-праксеологічне дослідження проблем застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Вісник кримінального судочинства.* 2017. № 3. С. 244-247.

Статті у наукових фахових виданнях України

2. Фаринник В. І. Класифікація заходів забезпечення кримінального провадження. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Серія «Юридичні науки». 2014. Вип. 2. Т. 3. С. 112-117.

3. Фаринник В.І. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження: методологія реалізації в кримінальному судочинстві України. *Митна справа.* 2014. № 3(2). С. 341-351.

4. Фаринник В.І. Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід: процесуальні проблеми застосування та шляхи їх вирішення. *Вісник Національної академії прокуратури України.* 2014. № 4. С.77-85.

5. Фаринник В.І. Відсторонення від посади: кримінальний процесуальний аспект. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право).* 2014. № 2. С. 162-171.

6. Фаринник В.І. Міжнародний досвід застосування заходів процесуального примусу. *Митна справа.* 2014. Спец. вип. С. 8-18.

7. Фаринник В.І., Татаров О.Ю. Удосконалення процесуального порядку проведення обшуку. *Наука і правоохоронна.* 2014. № 4 (26). С. 234-240.

8. Фаринник В.І. Засади здійснення відомчого контролю при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2015. Вип. 3 (9). Том 3. С. 222-226.

9. Фаринник В.І. Тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом : проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2015. № 1. С. 126-138.

10. Фаринник В.І. Мета, підстави та процесуальний порядок застосування запобіжних заходів в кримінальному судочинстві України. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Серія «Юридичні науки». 2015. Вип. 3-2. Т. 4. Ч. II. С. 214-220.

11. Фаринник В.І. Поняття та підстави застосування запобіжних заходів, не пов'язаних з тимчасовою ізоляцією особи. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2015. № 5. С. 146-156.

12. Фаринник В.І. Підстави та процесуальний порядок застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. *Форум права*. 2015. № 1. С. 329–336. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_1_54.pdf.

13. Фаринник В.І. Сутність та особливості застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 15-29.

14. Фаринник В.І. Тимчасовий доступ до речей і документів під час досудового розслідування: проблеми і шляхи їх вирішення. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 5. С. 61-68.

15. Фаринник В.І. Відомчий контроль при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 5. С. 69-76.

16. Фаринник В.І. Тимчасовий доступ до речей і документів в системі заходів забезпечення кримінального провадження. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2. Ч. 2. С. 221-226.

17. Фаринник В.І. Методи відомчого контролю при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія право. 2016. Випуск 41. Том 3. С. 180-184.

18. Фаринник В.І. Реалізація прокурорського нагляду при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2016. Вип. 6. Том. 1. С. 134-138.

19. Фаринник В.І. Обов'язки суду щодо захисту прав людини при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2016. № 21. С. 138-141.

20. Фаринник В.І. Ознаки заходів забезпечення кримінального провадження та їх значення у концепції процесуального примусу. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 2. С. 264-269.

21. Фаринник В.І., Мірковець Д.М. Затримання особи в новому КПК України: окремі питання відповідності міжнародним стандартам та практиці європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 192-197.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав з юридичного напрямку

22. Фаринник В.І. Наложение денежного взыскания как мера обеспечения уголовного производства. *Международный научно-практический журнал «Право и Закон»* (Киргизская Республика). 2014. № 1/3. С. 107-115.

23. Farinnik V.I. A summons by an investigator, prosecutor, a subpoena and bringing to court: procedural issues of an application and the ways of their solution. *International Journal «European political and law discourse»* (Czech Republic). 2014. Issue 6. Volume 1. P. 512-520.

24. Фаринник В. И. Особенности применения мер обеспечения уголовного производства в уголовном судопроизводстве Украины. *Научно-методический журнал «Право и Политика»* (Киргизская Республика). 2014. №2/1. С. 43-47.

25. Farinnik V. Problems of criminal judicial detention of person. *Scientific issue of knowledge, education, law, management* (Poland). 2014. № 4 (8). P. 44-61.
26. Фаринник В. И. Задержание лица в аспекте соблюдения международных стандартов и практики европейского суда по правам человека. *Научно-методический журнал «Право и Политика»* (Киргизская Республика). 2016. № 3. С. 63-69.
27. Фаринник В. И., Мирковец Д.М. Сущность и место мероприятий обеспечения в решении задач уголовного производства. *Международный научно-практический журнал «Право и Закон»* (Киргизская Республика). 2016. № 4 (6). С. 61-65.
28. Фаринник В.І. Шляхи удосконалення інституту заходів забезпечення кримінального провадження з урахуванням досвіду європейських країн. *Visegrad journal on human rights*. 2016. № 6. С. 156-162.

**Тези доповідей та інші публікації,
які засвідчують апробацію матеріалів дисертації**

29. Фаринник В.І. Окремі аспекти вдосконалення кримінального процесуального законодавства України. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 4 (5). С. 156-167.
30. Фаринник В.І. Деякі теоретичні та практичні проблеми кримінального процесуального затримання особи. *Актуальні проблеми розслідування злочинів: зб. тез доп. III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 1 лип. 2014 р.)*. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 112-114.
31. Фаринник В.І. Заходи забезпечення кримінального провадження у новому кримінальному процесуальному законодавстві: сутність та класифікація. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 125-135.
32. Фаринник В.І. Затримання особи: проблеми кримінальної процесуальної регламентації та шляхи їх вирішення. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 85-94.
33. Фаринник В.І. Деякі праксеологічні проблеми визначення суду, уповноваженого на розгляд клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Сучасні погляди на актуальні питання правових наук: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 27-28 листоп. 2015 р.)*. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2015. С. 129-131.
34. Фаринник В.І. Заходи забезпечення кримінального провадження як інститут кримінального процесуального права України. *Теорія і практика сучасної юриспруденції: Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 11–12 груд. 2015 р.)*. К.: Центр правових наукових досліджень, 2015. С. 151-152.
35. Фаринник В.І. Звернення з клопотанням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: окремі аспекти визначення компетенції. *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні:*

матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, Україна, 12–13 лют. 2016 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2016. С. 94-96.

36. Фаринник В.І. Прокурорський нагляд при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. *Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 4–5 берез. 2016 р.). Дніпропетровськ: ГО «Правовий світ», 2016. С. 98-101.

37. Фаринник В.І. Здійснення відомчого контролю осіб, відповідальних за перебування затриманих. *Правові реформи в Україні: реалії сьогодення*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15–16 квіт. 2016 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2016. С. 150-152.

38. Фаринник В.І. Реалізація функції захисту прав людини слідчим суддею у світлі практики Європейського суду з прав людини. *Юридична наука: виклики і сьогодення*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 10–11 черв. 2016 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2016. С. 115-118.

39. Фаринник В.І. Ревізії і перевірки в системі заходів забезпечення кримінального провадження. *Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 серп. 2016 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2016. С. 39-41.

40. Фаринник В.І. Алгоритм прокурорського нагляду за додержанням законності при обранні, продовженні та зміні порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 9–10 верес. 2016 р.). К.: Центр правових наукових досліджень, 2016. С. 94-96.

41. Фаринник В.І. Затримання особи як захід забезпечення кримінального провадження: проблеми правозастосування. *Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції*: 1-й Харк. кримінал. процесуал. полілог: присвяч. 50-річчю каф. кримінал. процесу Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого та 85-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України Ю.М. Грошевого (м. Харків, 16 груд. 2016 р.). Харків: Право, 2017. С. 222-231.

42. Фаринник В.І. Заходи забезпечення кримінального провадження: окремі проблеми юридичної термінології. *Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 31 берез. – 1 квіт. 2017 р.). Х.: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2017. С. 150-153.

43. Фаринник В.І. Організація діяльності керівників органів внутрішніх справ та органів досудового розслідування за новим кримінальним процесуальним законодавством України: метод. рек. В.І. Фаринник, С.С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2013. 184 с.

44. Фаринник В.І. Використання інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, їх транспортних телекомунікаційних мережах, під час розслідування злочинів: метод рек. С.С. Чернявський, О.Ю. Татаров, В.І. Фаринник та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2013. 70 с.

45. Фаринник В.І. Затримання особи на досудовому розслідуванні: обговорення нового Кримінального процесуального кодексу України. *Юридичний вісник України*: загальнонац. прав. газ. 2012. № 40. С. 4.

46. Фаринник В.І. Домашній арешт – альтернатива триманню під вартою *Юридичний вісник України*: загальнонац. правова газета. 2012. № 25. С. 4.

47. Фаринник В.І. Особливості застосування деяких заходів забезпечення кримінального провадження *Юридичний вісник України*: загальнонац. правова газета. 2012. № 35. С. 4.

48. Фаринник В.І. Особливості застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні *Юридичний вісник України*: загальнонац. правова газета. 2012. № 38. С. 4.

49. Фаринник В.І. Затримання особи на етапі досудового розслідування. *Іменем закону: громад.-прав. тижневик МВС України*. 2012. № 45. С.15-18.

Інші публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

50. Фаринник В.І. Особливості формування доказів та доказування у кримінальному судочинстві України. Х.: Фактор, 2013. 96 с.

51. Фаринник В.І. Розвиток правового регулювання збирання доказів за новим кримінальним процесуальним кодексом України. *Митна справа*. 2012. № 4 (82). Ч. 2. Кн. 2. С. 3-12.

52. Фаринник В.І. Початок досудового розслідування та особливості кримінального переслідування за новим КПК України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2 (57). С. 178-195.

53. Фаринник В. І. Деякі особливості досудового провадження в спрощеному порядку. *Право і безпека*. 2012. № 3. С. 225-233.

54. Фаринник В.І., Бандурка О.М., Блажівський Є.М., Бурдоль Є.П. та ін. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. За заг. ред. В. Я. Тація. Харків: Право, 2012. Т. 1. 768 с. (глава 19, С. 214-222).

55. Фаринник В.І., Удалова Л.Д., Савицький Д.О., Омельченко О.Є. та ін. Кримінальний процес: Особлива частина: навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 224 с.

56. Фаринник В.І., Алфьоров С. М., Міщенко С. М., Татаров О. Ю. та ін. Збірка взірців процесуальних документів та коментарів до них. Київ, 2012. 198 с.

57. Фаринник В.І., Андрєєв Р.Г., Блажівський Є.М., Гошовський М.І. та ін. Кримінальний процесуальний кодекс України: структурно-логічні схеми і таблиці, типові бланки та зразки процесуальних документів: наук.-практ. посіб. Київ: Алерта, 2012. 736 с.

58. Фаринник В.І., Татаров О.Ю., Савченко А.В., Чернявський С.С. та ін. Розслідування злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: метод. рек. Київ, 2012. 184 с.

59. Фаринник В.І., Чернявський С.С., Брисковська О.М. та ін. Початковий етап розслідування незаконного заволодіння автотранспортом: метод. рек. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2014. 84 с.

60. Фаринник В.І., Чернявський С.С., Удалова Л.Д., Алексеева-Процюк Д.О. та ін. Процесуальна діяльність слідчого щодо відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням: метод. рек. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. 91 с.

61. Фаринник В.І. Подозреваемый? Ошибаетесь... Свидетель! Статус имеет значение. Настільна книга бізнесмена. Київ, 2016. 35 с. URL: <http://tfgpartners.com.ua/files/site/press/kniga.pdf>.

62. Фаринник В.І. Загадка синьої папки: які хитрощі можуть застосовуватися стороною обвинувачення для обмеження прав громадян, у котрих проводиться обшук? *Закон і Бізнес*. 2015. № 3 (1197). С. 12.

63. Фаринник В.І. Слідчі (розшукові) дії за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Юридичний вісник України* : загальнонац. правова газета. 2012. № 28. С. 4.

64. Фаринник В.І. Особливості досудового розслідування кримінальних проступків *Юридичний вісник України* : загальнонац. правова газета. 2012. № 29. С. 4.

65. Фаринник В.І. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування. *Юридичний вісник України*: загальнонац. правова газета. 2012. № 37. С. 15-18.

66. Фаринник В.І. Особливості додержання гарантії недоторканності у кримінальному провадженні щодо окремої категорії осіб. *Юридичний вісник України*: загальнонац. правова газета. 2012. № 43. С. 4.

АНОТАЦІЯ

Фаринник В.І. Теоретичні, правові та праксеологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України. – *Кваліфікаційно-наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2017.

Дисертація є першим в Україні дослідженням, у якому на основі положень теорії кримінального процесу, узагальнення слідчої та судової практики розроблено сучасну концепцію застосування заходів забезпечення кримінального провадження з урахуванням необхідності гармонізації кримінального процесуального законодавства з європейськими стандартами у галузі прав людини та здійснення правосуддя. Запропоновані напрями і шляхи реалізації наукових висновків і пропозицій у законотворчій роботі та практичній діяльності органів кримінальної юстиції стосуються широкого спектру найбільш дискусійних і далеко не однозначних у науковому та правозастосовному вимірах питань, що потребують концептуального осмислення та розв'язання саме відповідно до радикально нового, європейського зразка, кримінального процесуального законодавства.

Науково доведено доцільність запровадження у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство певних елементів зарубіжного досвіду правової регламентації і практики розв'язання окремих проблем застосування заходів процесуального примусу. Запропоновано й інші положення, що спрямовані на удосконалення законодавства та правозастосовної діяльності.

Ключові слова: досудове розслідування, заходи забезпечення кримінального провадження, процесуальний примус, запобіжні заходи, орган досудового розслідування, прокурорський нагляд, слідчий суддя, забезпечення прав людини.

АННОТАЦИЯ

Фаринник В.И. Теоретические, правовые и праксеологические проблемы применения мер обеспечения уголовного производства в уголовном процессе Украины. – *Квалификационная научная работа на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Министерство образования и науки Украины. – Киев, 2017.

Диссертация является первым в Украине исследованием, в котором на основе положений теории уголовного процесса, обобщение следственной и судебной практики разработано современную концепцию применения мер обеспечения уголовного производства с учетом необходимости гармонизации уголовного процессуального законодательства с европейскими стандартами в области прав человека и правосудия. Предложенные направления и пути реализации научных выводов и предложений в законотворческой работе и практической деятельности органов уголовной юстиции касаются широкого спектра наиболее дискуссионных и далеко не однозначных в научном и правоприменительной измерениях вопросов, требующих концептуального осмысления и решения именно в соответствии с радикально нового, европейского образца, уголовного процессуального законодательства.

Научно доказана целесообразность введения в отечественное уголовное процессуальное законодательство определенных элементов зарубежного опыта правовой регламентации и практики решения отдельных проблем применения мер процессуального принуждения. Предложены и другие положения, направленные на совершенствование законодательства и правоприменительной деятельности.

Ключевые слова: досудебное расследование, меры обеспечения уголовного производства, процессуальное принуждение, меры пресечения, орган досудебного расследования, прокурорский надзор, следственный судья, обеспечение прав человека.

SUMMARY

Farynnik V.I. Theoretical, legal and praxical problems of application of measures for ensuring criminal proceedings in the criminal process of Ukraine. – *Qualifying scientific work as a manuscript.*

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Law in specialty 12.00.09 – criminal Procedure and Criminology; forensic examination; operational search activity. –

Taras Shevchenko National University of Kyiv. Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2017.

This dissertation is the first in Ukraine research, in which, on the basis of provisions of the theory of criminal process, the generalization of investigative and judicial practice, is developed a modern concept for the application of criminal proceedings, taking into account the need for harmonization of criminal procedural legislation with European standards in the field of human rights and the administration of justice.

The directions and ways of realization of scientific conclusions and proposals in legislative work and practice of criminal justice bodies concern a wide range of the most controversial and far from unique in the scientific and law-enforcement dimension of issues that require a conceptual understanding and solution in accordance with a radically new, European model, criminal procedural law are proposed.

The place and the importance of measures to ensure criminal proceedings in the criminal justice system, as well as their correlation with measures of criminal procedural coercion is determined.

The attention is paid to the fact that, in describing the current criminal process in Ukraine, it is erroneous, to identify the measures for ensuring criminal proceedings and measures of procedural coercion, since the legal nature of the measures to ensure criminal proceedings is determined by their purpose, which, in its turn, determines their functional purpose.

Discovered immanent features of measures to ensure criminal proceedings, by means of which, is formulated their scientific definition and classification criteria. It is proved that the specificity of measures for ensuring criminal proceedings is determined by a number of interrelated features. Their totality allows to allocate such measures to a separate group of procedural actions, and their main functional purpose (ensuring the resolution of the tasks of criminal proceedings) terminologically determines their name, which quite successfully reflects their legal nature.

It is substantiated that the list of measures to ensure criminal proceedings is exhaustive, since the CPC of Ukraine exhaustively defines precautionary measures – in part 1 of article 176 of the Criminal Procedure Code of Ukraine contains their general list, applicable in the course of criminal proceedings in its ordinary procedure, and differentiated (special) procedures for criminal proceedings provide for the possibility of applying special precautionary measures.

On the basis of the interpretation of the normative content of the provisions of article 132 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, it is formulated the general rules (guarantees of legality) of application the measures to ensure criminal proceedings.

Attention is emphasized on expanding the possibilities of alternative secrecy protected secrets, which does not require a petition for an investigating judge. On the basis of the analysis of the problems, connected with the necessity of increasing the efficiency of obtaining information, it is proposed to make the changes and additions to the CPC of Ukraine regarding the implementation in the exceptional urgent cases of temporary access to things and documents on the basis of a decision of the prosecutor or investigator; introduction of mechanisms for automated information reception on the basis of decisions of the investigating judge in real-time mode by means of remote access through automated

workplaces using information and telecommunication systems; the regulation of the powers of investigators regarding the assignment of orders, including for conducting other procedural actions by the operational and other authorized subdivisions.

Discovered direct dialectical connection of a number of measures to ensure criminal proceedings (temporary seizure of property, temporary access to things and documents and detention) and search, which is an investigative (search) action, is one of the «most effective tools» for implementing procedural coercion.

Proposed legislative consolidation assurances of the person during the search.

Were examined the issue of the lawfulness of the detention of a person by an authorized official person after a certain time after committing a crime without proper judicial authorization, taking into account the reason for the need to normalize the provisions of article 208 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, in order to avoid ambiguous understanding of the concepts of «immediacy» and «spontaneity». Critically analyzed the legislative innovations on the detention of persons suspected of crimes, which are investigated by the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, regardless of the time of their commission. Expressed reservation with regard to «non-alternative» precautionary measures (other than detention) for committing certain types of crimes.

Were proposed to optimize the powers of the head of the pre-trial investigation authority regarding: providing instructions (issued in the form of a resolution) on the application (selection, change, cancellation) of measures for ensuring criminal proceedings; demand on inspection materials of criminal proceedings (with the establishment of clearly defined grounds for this); transfer in case of ineffective pre-trial investigation of criminal proceedings to another body of pre-trial investigation, over which he exercises procedural control (with the subsequent notification of the prosecutor).

Substantiated the need to determine the periodicity and terms of familiarization with the materials of criminal proceedings by the prosecutor. To prevent cases of formal attitude or abuse of powers of the prosecutor regarding the provision of instructions were proposed to comply with the established requirements.

Scientifically proven feasibility of implementation in the domestic criminal procedural legislation certain elements of foreign experience of legal regulation and practice of solving individual problems of application of measures of procedural coercion. Proposed other provisions aimed at improving legislation and enforcement activities.

Key words: pre-trial investigation, measures to ensure criminal proceedings, procedural coercion, precautionary measures, pre-trial investigation body, prosecutor's supervision, the investigating judge, ensuring of human rights.